

ПРОЕКТ КОНЦЕПЦІЇ Загальнодержавної програми охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2025 року

Міністерство охорони здоров'я України пропонує на громадське обговорення проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2025 року».

За визначенням ВООЗ, психічне здоров'я не є просто відсутністю психічного розладу. Це стан благополуччя, у якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал, впоратися із життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти.

Програма охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2025 р. є Загальнодержавною цільовою програмою (далі – Програма), цілі та пріоритети якої визначені даною Концепцією.

Визначення проблем, на розв'язання яких спрямована Програма

Основними проблемами у сфері охорони психічного здоров'я в Україні є наступні:

1. Недостатня обізнаність щодо психічного здоров'я у суспільстві та поширеність стигматизації.
2. Дискримінація та порушення прав людей з проблемами психічного здоров'я.
3. Відсутність науково-обґрунтованої системи профілактики психічних розладів та ефективної промоції психічного здоров'я.
4. Недосконалість регулювання діяльності у сфері охорони психічного здоров'я.
5. Недостатня якість проведення та впровадження результатів наукових досліджень у сфері охорони психічного здоров'я в Україні.
6. Недостатність системи формування та підтримки професійних компетентностей фахівців у сфері охорони психічного здоров'я.
7. Відсутність системного впровадження галузевих стандартів у сфері охорони психічного здоров'я та контролю якості послуг у сфері охорони психічного здоров'я.
8. Низька доступність послуг, дефіцит служб, які б базувалися в громадах, а також недостатній розвиток системи ранньої психосоціальної допомоги, програм раннього втручання, психосоціальної допомоги та реабілітації на рівні громад.

9. Обмежене використання технологій та методик охорони психічного здоров'я в системі загальної медичної допомоги.

10. Недостатня диференційованість в наданні допомоги з урахування вікових особливостей та потреб різних верств населення.

11. Неефективна система фінансування в галузі охорони психічного здоров'я.

12. Відсутність ефективного адміністрування сфери охорони психічного здоров'я та недостатня координація між відомствами у наданні допомоги особам з проблемами психічного здоров'я.

Аналіз причин виникнення проблем та обґрунтування необхідності їх розв'язання програмним методом

На частку психічних розладів припадає 14% глобального тягаря хвороб в усіх країнах світу (www.who.int). За оцінками експертів ВООЗ, до 2020 р. на їх частку припаде 15% років життя людини, втрачених через непрацездатність. Встановлено, що максимальний тягар психічних розладів лягає на плечі людей молодого віку, тобто найбільш продуктивної групи населення. Для економічного тягаря психічних розладів характерним є те, що частка непрямих втрат значно перевищує (2-6 разів) прямі витрати на лікування.

Сучасна українська система охорони психічного здоров'я в цілому успадкувала організаційну структуру, а також стратегії та практики радянської системи – з усіма її перевагами та недоліками. Ця система не зазнала істотних структурних змін після набуття Україною незалежності. Вона залишається переважно сфокусованою на біомедичних підходах, які реалізуються в основному в психіатричних установах. Це зумовлює високий рівень інституціоналізації і відповідно – сегрегації та стигматизації населення України, що мають психічні розлади. До осіб з вадами психічного здоров'я, які перебувають у конфлікті із законом, переважно застосовується система покарання,

а не реабілітації та ресоціалізації. Крім цього, домінування пострадянських принципів управління галуззю суттєво обмежує запровадження в Україні ефективних моделей фінансування та адміністрування послуг у сфері охорони психічного здоров'я. Сучасні науково обґрунтовані протоколи надання послуг у сфері психічного здоров'я в Україні використовуються несистемно. Недостатня увага приділяється профілактиці, психосоціальним методам, організації опіки щодо психічного здоров'я на рівні первинної ланки медичної допомоги, наданні психотерапевтичної допомоги, реабілітаційним заходам, а також службам охорони психічного здоров'я, які функціонують в громадах (www.who.int).

Відсутність національних стандартів охорони психічного здоров'я унеможливує проведення оцінки ефективності за заздалегідь розробленими критеріями такої ефективності.

Наразі в Україні немає амбулаторних спільнотних служб раннього втручання.

Система вищої та післядипломної освіти у сфері охорони психічного здоров'я потребує системного та диференційованого удосконалення, як щодо змісту навчальних програм, так до методології навчання й оцінки компетентностей.

В Україні має місце проблема кадрового забезпечення сучасної системи охорони психічного здоров'я, що визначає необхідність змін з метою забезпечення населення якісною психотерапевтичною та психосоціальною допомогою у відповідності до актуальних протоколів.

Разом з тим за роки незалежності в Україні було здійснено низку позитивних змін у даній сфері, зокрема було прийнято Закон «Про психіатричну допомогу», створено асоціації фахівців, розроблено та впроваджено протоколи надання допомоги при деяких розладах психіки та поведінки, проведено окремі просвітницькі ініціативи, реалізуються освітні проекти у психотерапевтичних методах, розвивається міжнародна співпраця.

Втім, значна частина ініціатив у сфері охорони психічного здоров'я здійснюється громадськими організаціями за кошти міжнародних донорів при відсутності системного підходу до їх планування і впровадження, а також необхідного контролю щодо їхньої якості, етичності та безпеки.

Стратегії охорони психічного здоров'я потребують міжгалузевої взаємодії та повинні передбачати заходи з урахуванням можливостей багатьох секторів та фахівців різного профілю. Об'єднання зусиль суспільства можливо шляхом розробки та реалізації Загальнодержавної програми охорони психічного здоров'я в Україні.

Мета Програми

Метою Програми є створення цілісної, ефективної системи охорони психічного здоров'я, яка функціонує в єдиному міжвідомчому просторі та забезпечує дотримання прав і свобод людини.

Визначення оптимального варіанта розв'язання проблем на основі порівняльного аналізу можливих варіантів

Оптимальні варіанти розв'язання проблем у сфері охорони психічного здоров'я базуються на зборі й аналізі достовірної інформації, концептуальних підходах до служб

психічного здоров'я, та етичних принципах щодо психічного здоров'я. І в базових документах, що стосуються сфери психічного здоров'я, етичні принципи є основними.

Концепція Загальнодержавної програми охорони психічного здоров'я узгоджується з базовими міжнародними документами, зокрема:

- Конвенцією ООН про права людини;
- Конвенцією ООН про права дитини;
- Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю;
- Мадридською декларацією 1996 р.;
- Гельсінською декларацією Європейської конференції ВООЗ на рівні міністрів охорони здоров'я, Європейському плані дій в галузі психічного здоров'я (Гельсінкі, Фінляндія, 2005);
- Флорентійською Декларацією XIII конгресу Європейського товариства дитячої та підліткової психіатрії (Флоренція, Італія, 2007);
- Меранською Декларацією конференції національних координаторів Програми охорони психічного здоров'я ВООЗ (Мерано, Італія, 2008);
- Комплексним планом дій в галузі психічного здоров'я на період 2013-2020 рр. Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я;
- Мінімальними стандартними правилами ООН поводження з ув'язненими;
- Європейськими пенітенціарними правилами.

Концепцією передбачається, що інтервенції, які здійснюються з метою покращення психічного здоров'я (на усіх рівнях, від людини до суспільства) повинні базуватися на принципах доказовості та призводити до зниження симптоматики, працювати на профілактику ускладнень, бути доступними, покращувати функціонування людини в цілому та не порушувати прав людини (згідно з mhGAP Intervention Guide (2016) та Improving access to and appropriate use of medicines for mental disorders [2017]).

Розроблена Програма може в майбутньому потребувати змін до законодавчих актів, створення нових нормативно-правових актів відповідно до мети та принципів Програми, а також впорядкування міжвідомчого (МОЗ, МЮ, МВС, МПСП, МОН, МО та ін.) нормативного врегулювання окремих спільних дій при наданні допомоги особам, які мають проблеми з психічним здоров'ям.

Шляхи і способи розв'язання проблем, строк виконання Програми

Зазначені проблеми заплановано розв'язати наступними шляхами та способами:

1. Підвищення рівня обізнаності щодо психічного здоров'я у суспільстві та подолання стигматизації передбачається за рахунок співпраці МОЗ із громадськістю та ЗМІ щодо ролі психічного здоров'я у громадському здоров'ї, активного обговорення на суспільному рівні цих питань, розвитку просвітницьких ресурсів (онлайн та ін.), реалізації просвітницьких програм та програм подолання стигми на національному та регіональному рівні, активного залучення родин та користувачів послуг, громадського сектору, фахових асоціацій до діяльності у сфері охорони психічного здоров'я.

2. Зменшення дискримінації та порушень прав людей з проблемами психічного здоров'я передбачається

за рахунок розвитку програм підтримки працевлаштування осіб з психічними розладами, соціальної інтеграції, отримання освіти, залучення користувачів послуг та їх родин до планування та реалізації програм у сфері охорони психічного здоров'я, розвитку діяльності неурядових організацій, які здійснюють захист прав користувачів послуг, впровадження ефективного механізму контролю за дотриманням прав людини при наданні допомоги людям з проблемами психічного здоров'я та механізму притягнення до відповідальності за дії, що носять ознаки дискримінації за ознакою психічного здоров'я.

3. Розвиток системи промоції психічного здоров'я та профілактики психічних розладів планується за рахунок започаткування програм на зміцнення інституту сім'ї (батьківські школи, раннє втручання, подружні стосунки та ін.), програм в середовищі освіти, зміцнення ролі шкільних і дошкільних психологів у закладах освіти, програм профілактики суїцидів серед підлітків і молоді, серед військовослужбовців, а також серед осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, покращення захисту дітей від насильства, деінституціалізації і підтримці розвитку сімейних форм опіки, програм для дітей та дорослих з особливими потребами (ранні втручання, інклюзії та т.п.), превентивних програм для дорослих і осіб літнього віку (плекання психічного здоров'я на роботі, у перинатальному періоді, у пацієнтів з соматичними хворобами, у військових, запобігання самогубствам та ін.), програм превенції рецидивів щодо поширених психічних розладів (депресії, розладів вживання психоактивних речовин та ін.), програм роботи з військовими та працівниками пенітенціарної системи з метою профілактики психічних порушень та вироблення стресостійкості під час несення служби, програм розвитку стресостійкості, онлайн-програм з основ психічного здоров'я, батьківства і т.п.

4. Забезпечення регулювання діяльності у сфері охорони психічного здоров'я планується за рахунок внесення відповідних змін до законодавства у сфері охорони психічного здоров'я, запровадження регуляції професій у системі охорони психічного здоров'я відповідно до міжнародних стандартів, зокрема регуляції у сфері освіти та практики психосоціальних інтервенцій, регуляції забезпечення доказових форм допомоги, удосконалення нормативно-правового забезпечення фінансування та розвитку конкурентних форм надання допомоги.

5. Збільшення застосування якісних наукових досліджень у сфері охорони психічного здоров'я в Україні планується забезпечити за рахунок підтримки та заохочення проведення наукових досліджень за сучасними міжнародними стандартами (в тому числі й проведення епідеміологічних досліджень, орієнтованих на оцінку ситуації в сфері охорони психічного здоров'я), підтримки молодих науковців, міжнародної співпраці та виділення фінансування за принципом конкурсу наукових проектів.

6. Покращення системи формування та підтримки професійних компетентностей фахівців у сфері охорони психічного здоров'я планується за рахунок забезпечення належної інформаційно-ресурсної бази та використання сучасних технологій, підвищення рівня знань у сфері охорони психічного здоров'я, приведення відповідності освіти фахівців у сфері охорони психічного

здоров'я до сучасних світових стандартів, запровадження стандартів освіти і практики психотерапії у відповідності до сучасних світових підходів, посилення ролі усіх фахівців сфери охорони психічного здоров'я через відповідні зміни у стандартах підготовки фахівців та регуляції професійної діяльності, плекання лідерства, розвитку міжнародної взаємодії, посилення ролі громадського сектору, фахових асоціацій у розвитку сфери охорони психічного здоров'я.

7. Забезпечення впровадження галузевих стандартів у сфері охорони психічного здоров'я, контролю якості послуг в сфері охорони психічного здоров'я планується за рахунок впровадження сучасних методів діагностики та діагностичних систем, впровадження клінічних настанов щодо усіх основних психічних розладів у дорослих, дітей, підлітків, осіб літнього віку, створення та популяризації коротких/графічних версій медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги як для фахівців, так і для користувачів послуг, забезпечення доступності доказової психофармакотерапії, доступності доказових форм психотерапії та інших психосоціальних втручань.

8. Підвищення доступності послуг планується за рахунок децентралізації, впровадження центрів психічного здоров'я усіх форм власності, що локалізовані в громаді окремо для дорослих, і окремо – для дітей та підлітків; розвитку служби охорони психічного здоров'я в системі загальної медицини, розвитку міжсекторної співпраці, стимулювання розвитку різних форм послуг та програм, та здорової конкуренції між ними.

9. Підвищення ефективності системи психосоціальної реабілітації та усього спектру психосоціальних втручань, на рівні громад планується за рахунок підготовки фахівців за міжнародними стандартами, створення реєстрів фахівців та центрів, що надають послуги в сфері психосоціальної реабілітації та психотерапії, їх акредитації/ліцензування, координації фінансування, регулярного моніторингу та оцінки ефективності надання таких послуг.

10. Впровадження технологій та методик охорони психічного здоров'я в систему загальної медичної допомоги планується за рахунок навчання та забезпечення фахівців первинного рівня (медичних сестер, сімейних лікарів, терапевтів, педіатрів та ін.) методикам скринінгу, забезпечення ними координації допомоги пацієнтам с порушеннями психічного здоров'я (www.who.int).

11. Посилення диференційованості в наданні допомоги з урахування вікових особливостей та потреб різних верств населення планується за рахунок розвитку окремих цільових програм охорони психічного здоров'я дітей та підлітків з типовим та атиповим розвитком, програм опіки психічним здоров'ям військовослужбовців, програм опіки психічним здоров'ям вимушено-переселених осіб, інших осіб, що перебували у зоні АТО, програм попередження самогубств, програм опіки психічним здоров'ям матері і дитини у перинатальному періоді, програм опіки психічним здоров'ям осіб з інвалідністю, програм опіки психічним здоров'ям осіб, що мають хронічні/ важкі/ термінальні соматичні розлади, збільшення уваги до цільових програм охорони психічного здоров'я у специфічних

середовищах (системі освіти, медичних закладах, пенітенціарній системі, соціальної опіки, осіб з розладами через вживання психоактивних речовин та ін.), розробку програми, орієнтованої на охорону психічного здоров'я осіб, що перебувають у конфлікті із законом, програми охорони психічного здоров'я осіб літнього віку, програм підтримки осіб, які проживають з людьми з проблемами психічного здоров'я, опікунів.

12. Підвищення ефективності системи фінансування в галузі охорони психічного здоров'я планується за рахунок синхронізації із загальною реформою в охороні здоров'я, розробки та впровадження механізмів міжсекторального фінансування, а також стимулювання розвитку різних форм надання послуг у сфері охорони психічного здоров'я.

13. Підвищення ефективності адміністрування, міжвідомчої координації та міжсекторальної співпраці в сфері охорони психічного здоров'я планується забезпечити шляхом розроблення та запровадження універсального алгоритму скерування осіб, які потребують психосоціальної підтримки, а також психологічної або психіатричної допомоги, із включенням до цього алгоритму всіх зацікавлених сторін – органів центральної та місцевої виконавчої влади, місцевого самоврядування, закладів охорони здоров'я різних форм власності, установ соціального захисту населення, громадських та благодійних організацій та чітким розподілом їхніх функцій. Забезпечити ефективну комунікацію фахівців та адміністраторів, залучених до надання сервісів з охорони психічного здоров'я, передбачається шляхом створення Єдиного інформаційного простору психічного здоров'я (електронної системи інформаційного забезпечення та адміністрування послуг в сфері охорони психічного здоров'я) як складової системи e-health, інтегрованої з іншими системами адміністрування потреб населення (соціального захисту та адміністрування потреб ветеранів, осіб з інвалідністю, інших цільових груп населення), яка б включала реєстри надавачів послуг, медичних та реабілітаційних закладів, стандартів та програм підготовки фахівців, а також базу знань методичного забезпечення надання допомоги у сфері охорони психічного здоров'я.

Строки виконання Програми – 2017-2025 роки.

Очікувані результати виконання Програми, визначення її ефективності

В результаті виконання Програми загалом очікується створення цілісної та ефективної системи охорони психічного здоров'я населення, що вестиме до підвищення рівня психічного здоров'я населення та покращення якості життя, зокрема передбачається досягти:

- зменшення прямих та непрямих втрат економіки України через повну або часткову непрацездатність осіб, що мають проблеми із психічним здоров'ям;
- підвищення ефективності витрат з Державного бюджету України на лікування осіб із розладами психіки та поведінки;
- приведення стандартів освіти в сфері психічного здоров'я до відповідних міжнародних стандартів,
- запровадження систем моніторингу та оцінки якості послуг в сфері охорони психічного здоров'я;

- забезпечення доступності послуг з охорони психічного здоров'я на рівні територіальних громад;
- розроблення та запровадження програм превенції проблем психічного здоров'я;
- підвищення загального рівня психологічного благополуччя та якості життя населення;
- зменшення інституціоналізації і, як наслідок – сегрегації осіб, що мають психічні розлади;
- створення структурованої, інституціонально організованої, відокремленої від психіатричних закладів для дорослих дитячої психіатричної служби;
- створення структурованої, інституціонально організованої, відокремленої від загально психіатричних закладів, служби судової психіатрії;
- зменшення показників інвалідизації дітей з розладами загального розвитку;
- зменшення рівня смертності, в тому числі дитячої, внаслідок самогубств та нещасних випадків;
- забезпечення ефективного контролю за дотриманням прав людини, в тому числі дітей, у системі охорони психічного здоров'я;
- підсилення ролі громадського сектору в системі охорони психічного здоров'я.

Оцінка фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для виконання Програми

Фінансування Програми є пріоритетом держави і здійснюється на урядовому рівні. Програма розроблятиметься та виконуватиметься за рахунок коштів державного бюджету в межах бюджетних призначень, передбачених на заходи із психологічної реабілітації, місцевих бюджетів, коштів міжнародних організацій та інших джерел, не заборонених чинним законодавством.

Обсяг матеріально-технічних і трудових ресурсів, необхідних для виконання Програми, визначатиметься під час розроблення відповідних завдань і заходів. До реалізації Програми планується залучити ресурс ініціативних громадських організацій, зокрема професійні об'єднання та організації фахівців з охорони психічного здоров'я, користувачів послуг та ін.

Доцільним є використання досвіду інших країни для отримання додаткових надходжень на фінансування програм психічного здоров'я, зокрема: відрахування з виробництв, що погіршують психічне здоров'я та зниження податку для підприємств, що працевлаштовують осіб із психічними захворюваннями в стані ремісії.

Реалізація Програми буде мати етапність виконання з поступовою зміною пріоритетних напрямків фінансування. При зміні пропорцій фінансування окремих елементів загальний кошторис повинен забезпечувати реалізацію Програми в цілому, у відповідності до отриманих медико-статистичних показників, даних реєстрів захворювань, результатів ефективності впроваджених лікувально-профілактичних заходів, тощо.

Оригінальний текст документа читайте на сайті www.moz.gov.ua